

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/15, p. 297-320

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11924>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

Referees/Hakemler: Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM – Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK

This article was checked by iThenticate.

XVIII. YÜZYILDA YAŞAMIŞ ÂLİM BİR ŞAİR: ERZURUMLU RAHMÎ VE DİVANI

Ali DUMAN*

ÖZET

XVIII. asır şairlerinden Erzurumlu Rahmî (ö. 1808/09) klâsik Türk edebiyatı dairesinde yetişmiş, devrinin önde gelen âlim şairlerinden biridir. Erzurum'da dünyaya gelen şair çocukluğundan itibaren iyi bir eğitim görmüş, İstanbul'da muhtelif medreselerde müderrislik vazifesinde bulunmuştur. Söz konusu vasfından dolayı devrinde “Hoca Rahmî” olarak zikredilen şair, 1223/1808-09 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Mutasavvıf kimliğinin yanı sıra ilmi yanı da kuvvetli olan şairin şiiri, tasavvufi mahiyette olup şair daha çok na‘t, münâcât, ilâhî nazım şekilleri ile manzumeler kaleme almıştır.

Şairin *Dîvân*, *Refik-i Tarîk*, *İnşâ-yı Mergûb* ve *Avâmîl-i Âtika* olmak üzere dört eseri bilinmektedir. Şüphesiz şairin en meşhur eseri *Dîvân*'dır. Mevcut bilgilerden hareketle *Dîvân*'ın yurtiçi ve yurtdışı kütüphanelerinde kayıtlı üç nüshası bilinmektedir. Ancak yaptığımız araştırmalar sonucunda iki nüshanın Erzurumlu Rahmî'ye ait olmadığı, Rahmî mahlaslı başka şairlere ait olduğunu tespit ettik. Türkiye nüshası olduğu düşünülen; “Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmalar No:508/2”de Erzurumlu Rahmî adına kayıtlı Mecnû‘a-i Eş‘âr isimli yazma muhtasar *Dîvân*'ın Erzurumlu Rahmî'ye ait olmadığını tespit ettik.

Bahsi geçen kütüphaneden nüshaları bizzat tedarik ederek yaptığımız araştırmalar sonucunda bu eserin elimizdeki müellif hattı *dîvân*la benzerliğinin olmadığı sonucuna vardık. 19 varaklık bir gazel seçkisi olan bu eserin Kırmırlı Rahmî'ye ait olduğu kesindir.

Bu yazıda Erzurumlu Rahmî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserlerinden bahsedilecek; akabinde *Dîvân*'ın tavsifi, şekil ve muhteva hususiyetleri ile *Dîvân*'dan örnekler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk Edebiyatı, *Dîvân* Şiiri, Erzurumlu Rahmî, *Dîvân*.

---

*Doktora öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi Eski Türk edebiyatı bilim dalı
Öğretmen-MEB, El-mek: aliduman525@hotmail.com

**A SAVANT POET WHO LIVED IN THE 18TH CENTURY:
ERZURUMLU RAHMI AND HIS DIVAN**

ABSTRACT

One of the 18th-century poets Erzurumlu Rahmi (d. 1808/9), was grown in the Classical Turkish Literature epoch, and one of the outstanding poets of his era. He was born in Erzurum. He had had a good education since his childhood and worked as a muderris in different madrasas in Istanbul. Because of his muderris quality, he had been called as "Hoca Rahmi" in his period. He died in 1223/1808-09 in Istanbul. He had a strong mystic identity as well as his knowledge. The poet whose poems were mystical, wrote out eulogy, münacat, hymn mostly.

His four opuses, which are Divan, Refik-ı Tarık, İnşâ-yı Mergûb ve Avâmil-i Âtika, are known. Beyond the doubt, his most famous opus is his Divan. Available information states that there are three episodes that are registered in domestic and overseas records. However, at the end of our researches, we confirmed that those two episodes do not belong to Erzurumlu Rahmi, instead they belong to other poets whose pseudonyms were "Rahmi". There is a record in the "Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmalar No:508/2" which is considered the edition of Turkey. Nevertheless, this brief manuscript, Mecmû'a-i Eş'âr, which is registered with the name of Erzurumlu Rahmi, does not belong to Erzurumlu Rahmi.

We, by ourselves provided the editions from above-mentioned library. We decided that this work is not similar with the author edited Divan we have. It is certain that this edition which is the 19-leaf anthology of ode belongs to Kirimli Rahmi.

STRUCTURED ABSTRACT

There has not been much information in tezkires (bibliographical dictionary) about Erzurumlu Rahmi, one of the 18th-century poets, madrasah teachers and interpreters. Even in some tezkires, he is recorded to have "no poems except for a few ones." However, he has as many poems to form 2 different divans.

Even though his poems have religious content such as na't (eulogy for Prophet Muhammad), münâcât (invocation), ilâhî (hymn), his works also included mystical poems. The poet, who was very good at verse forms, used the date verse (tarih) with distinction. In his divan, which was in Na't-ı şerîf form, even the gazels had religious content and an unusual style. He displayed his mastery in the "*Dîvân-ı Rahmî*" part. The poet, who paid special attention to classical rules of divan, wrote different kasides, gazels and kıt'as. This chapter shows the features of old literature. Artistic innovations of his era are witnessed in his works in which he adopted a new style after rejecting the cliché style of the traditional way.

Turkish Studies

The works of Rahmi and his period witnessed that the gazels had the content we mentioned above, that his divân was based on the form of naît-ı şerif, that kasides in rhymes of" started to gain currency and that nazires were spreading.

Rahmi arranged his Divan in two different divans. According to this arrangement, the first part was called *Divân-ı Na't-ı Şerif* while the latter was called *Divân-ı Rahmî*.

"*Divân-ı Na't-ı Şerif*" had na'ts in the forms of kaside, gazel and mukatta'at. Accordingly, his Divan consisted of 37 kasides, 25 gazels, 4 ilâhîs and kît'as. Kît'as were given under two different headings *Mukatta'ât-ı Tevhid-i Bâri* and *Mukatta'ât-ı Na't-ı Şerif*. The poems in each verse form was put in alphabetical order and given a title in accordance with the divan rules.

"*Divân-ı Rahmi* included 22 kasides, 148 gazels, more than 40 tarihs (date), 3 mesnevîs and mukatta'âts. Kasides are without a title and are not organized alphabetically. The subjects of the teşbîb sections of the kasides in this divan are mainly about "Bahariyye". Besides, some other kasides in "*İydiyye*" or "*Ramazâniyye*" forms are also seen. When we look at the people who were praised in the kasides, II. Mahmud, Ali Pasha, Sheikhuislam Fazil and Sheikhuislam Es'ad Efendi are on the foreground. .

The gazels were given alphabetically and in accordance with divan arrangements. Another important point in his poems (*Divân*) is that he employed a considerable number of tarih. In these tarihs, he employed artistic forms of mu'cem, mühmel, dütâ, musanna' etc. in addition to the classical ones.

As a result of our research, it is seen that 3 divan copies of *Rahmi Divanı* are registered. Among all these, only the Berlin copy, which is also the script of the poet, reflects the original. The others are registered mistakenly as Erzurumlu Rahmi due to a confusion arising from the numerous mahlas (pseudonym) of Rahmi.

Here we will focus on divan's content and form features. Divan is composed of 2 parts.

The first part includes a long verse about tawhid, prophets and 4 caliphs as well as a na't starting with besmele, hamdele, salvele which is a shared style in old literature. In this part, the poems are in alphabetical order. Regardless of the verse forms, the contents are mainly religious issues.

The second part, called *Divanı Rahmi*, is composed of gazel and mukatta'at. The poems are ornamented with recurring rhymes, which is common to all other Divan poems. In addition to the very common rhymes such as **Bana, bais, sana, peyda, âşinâ, hep, şeb, olmadan, olsun, olmaz mı, olmaz, olmuştunuz, olur gider, olur, yazsınlar, söyler, eyler, ister, çekdim, gördüm, n'olduğun görsün, muhabbet**, some other rare rhymes are also found including **parlar geçer**, müselles. Even though a gazel or kaside was written for each letter, some letters were only used for nazire.

Turkish Studies

Additionally, one of the poems of the poet is about Rumi. This may imply that the poet was also a Mevlevi.

With the influence of the 18th century, gazels with the rhymes of "lale" abound in divans. The divanı of Erzurumlu Rahmi, with its 2 kasides of 40 couplets (beyit) each, also underlines this.

Rahmi Divanı also includes a mi'râciyye of 69 couplets. Rahmi referred to (nazire) a number of poets including Sâmi, Sa'îd, and Fuzûlî. He also formed a tahmis based on a na't by another poet.

Rahmi maintained the tradition of nazire, referral to previous poets. He formed tanzirs based on the poems of various poets such as *Fennî, Sâmi, Esad Efendi and Fuzulî*. He praised in these nazires the poets because of their creative personality and tried to emulate them.

Many prophets, including *Muhammad (pbuh) firstly, Jesus, Moses, David, Jacob, Idris, Yusha, Solomon, Noah, Isaac, Lot* are mentioned in *Rahmi Divanı*.

Some other characters of *Shahnames* such as *Behram, Hızr, İskender, Hüma, Bedehşan, Hüsrev* are also frequently used.

Rahmi Divanı mentions in kasides and tarihs the likes of *Rumi, Mahmud II, Selim III, Sarı Beğ, Ali Paşa, Shaykh al-Islam Esad Efendi, Osman III* in order to underline his love for them.

He also many quotations such as *mefhar-ı âlem, bihamdillah, Resulallah, Kenz, Esselatüvesselam, aleyhi'selavat, levlâk, ednâ, Kevser, Lâ emruk, İsrâ, nûrî mübin, nûr ı basar (Nûrun alâ nur), arş u kürs, Allahuekber, Yesrib, Küntü kenzen, kenzü lâ yenfâ, Cennetü'l me'va, kurretü'l ayn, tehiyyât*. This can be attributed to the many forms he used including na't and münâcât. These quotations, which are mostly evident in his kasides, are employed literally.

He used in his divan many Sufi terms such as *mâsivâ, Sâlik, kesret, mahv-ı vücud, ezel, terk-i alayık, sâlik-i râh, bahş-ı sâlik*. His employment of numerous Sufi terms and his poem for Rumi reinforces the conviction that he could have been a Mevlevi.

He occasionally used Arabic or Persian counterparts for the Turkish words in the idioms and proverbs in his works. For example, he successfully rephrased the idiom "*Kulağına küpe olmak*" as "*Güşuna mengüş olmak*" in Persian to match the vezn (meter). The idioms used include the followings:

Rağbet-i sâkit olmak, vaslın ahır harman olmak, bazar açmak, miyancılık etmek, dâmen tutmak, şah-baz açmak, güşuna mengüş olmak (kulağına küpe olmak- be a lesson to)

He used some other phrases to praise his own works such as *kilk-i endişe, Safha-i su'um, dâver-i nutkum, çâşni-nazmım, mânâ-yı ruh, selâset- i eşâr (sanatlı şiir- artistic poem), meyve-i nazm-ı abdâr*.

He also employed the expressions like *Rahmî-i rû siyeh, derviş Rahmî, Koca sersem (big fool)*.

In short, 18th century was a turning point for classical divan literature when cliches made way to new styles and forms and the forms

Turkish Studies

of şarkı, murabba, muhammes, tahmis, kıt'a, tarih, nazire were on the rise. In fact, the second half of the 18th century is known as "nazire literature". Nefi in kaside and Nabi in gazel were frequently subjects of tanzir. The divan we study is also a strong evidence for this. This century is a period when lale (tulip) poems started to increase in parallel with the influence of Tulip Era. This divan of Rahmi involves two lale kasides of 40 couplets and a mi'râciyye. His first divan, which he composed escaping from the classical divan arrangements and which consisted of na't-ı şerifs, ilâhîs, kasides and kıt'as, shows that he tried a new form under the influence of the period. Rahmi is believed to witness many statesmen and artists in 18th century, one of the most complicated periods of the Empire, which makes his divan a valuable source for literature and history studies. The poet recorded many historical events, wrote tarihs and kasides about Selim III, Osman II, Mahmud, Shaikh al-Islam Es'ad Efendi, which will either provide us with more accurate information or change the way we know the history. . . Mahmud es'ad Efendi, as dignitaries and Şeyhülislâm wrote about dates and eulogy are we will reach more accurate of information and perhaps will provide our existing information to change. Even though having the writer's script of the divan makes it a reliable source, it also has its own limitations as we have no chance to compare it with other copies. This work is in the process of publication. It will soon be printed with transcribed text to serve the scholars' studies. This will be followed by works of analysis.

Keywords: Old Turkish Literature, Ottoman Poetry, Erzurumlu Rahmi, Divan.

Giriş

“18. yüzyıl, 17. yüzyılda yaşanan itibar ve güç kaybının sebeplerinin araştırıldığı, buna çözüm arandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Aranan çözümler soruna çare olamamış devletin zirvesinde toplumun en alt katmanlarına varıncaya kadar iktidar mücadeleleri, yolsuzluklar, rüşvet, ehil olmayan insanların yönetime getirilmesi, kukla padişahlar, isyanlar, ekonomik kayıplar huzursuzlukların had safhada yaşanmasına yol açmıştır. Tam anlamıyla bir çöküntünün yaşandığı bu durumdan bu asır sanat ve edebiyat hayatı sağlam yapısı ve geleneği sayesinde fazla etkilenmemiş güçlü kalemler çıkarmayı başarmıştır. Hatta İran etkisinden kurtularak kendi kimliğine kavuşup mahallîleştiği dönem olarak da kabul edilir. Nedim, Şeyh Gâlip, Nazîm Yahyâ, Sünbülzâde Seyyid Vehbî, Nahîfî Süleyman Efendi, Haşmet, Fıtnat Hanım, Esrar Dede, Enderunlu Fâzıl dönemin en önemli şairleri arasındadır.” (Yuvacı, 2014, s.8)

“18. yüzyılın bilhassa ikinci yarısı Osmanlı Devleti'nin askerî, siyasi, sosyal açıdan gerileme, bozulma ve çalkantı içinde olduğu ve ıslahatlarla düzlüğe çıkmaya çalıştığı bir dönemdir. Sürekli yenilgi ve toprak kaybindan dolayı baş gösteren bozukluklar ıslahatlarla düzeltilmeye çalışılmakta, çalışılırken de yeni bozukluklar baş göstermektedir. Bu yüzyılın ikinci yarısı ehl-i vücûhtan (mütesellim, voyvoda, mültezim, ayan vs.) olan yerel güçlerin halk üzerindeki haksız uygulamalarının ve bu güçlerin birbirleriyle olan çekişme ve kavgalarının yükselmeye başladığı bir dönem de olmuştur. Bu dönemde iç ve dış felaketlerin ardı ardına gelmesi, sosyal ve askerî açıdan çalkantılıların yaşanması ve Rus savaşlarının ağır faturalarının ödenmesine karşın, edebî açıdan hayli zengin ve yoğun bir manzaranın ortaya çıktığı ve birçok şair ve sanatkârın yetişip yüzlerce eserin ortaya konulduğu görülmektedir.” (Eliaçık, 2015) “Bu yüzyılda yaşanan sosyal ve siyasi çalkantılar edebi hayata da tesir etmiş ve bir takım kırılmalar da meydana gelmiştir. Yüzyılın iki büyük şâirinden

Turkish Studies

Nedim asrın başında Şeyh Gâlip ise asrın sonunda yüzyılı adeta kuşatmışlardır. Yüzyılın ortalarında ise onların seviyesinde olmasalar da orta seviyede sayılabilecek birçok şair yetişmiştir.” (Eliaçık 2010, s.11)

İmparatorluğun en sancılı dönemlerinden biri sayabileceğimiz bu dönemde, III. Mustafa, I. Abdülhamid ve III. Selim devirlerinde yaşamış bir ulema, sanat ve devlet adamı olan Erzurumlu Rahmî, de bu orta seviyede şâirler kategorisine ekleyebiliriz. *Tuhfe-i Nâilî, Sicill-i Osmanî, Hatimetü'l-Eş'âr, Ârif Hikmet Tezkiresi, Kâmûsu'l-A'lâm* gibi tezkirelerde hakkında bilgi verilse de buralardaki bilgiler birkaç cümleyi geçmemektedir. Rahmî mahlaslı şairlerin oldukça fazla olması da ne yazık ki eserleri ve şahsiyeti hakkında bilgi edinmemizi güçleştirmiştir. Ancak dîvânından elde ettiğimiz tarihler ve dönemindeki şahıslara yazdığı tarih ve methiyeler onu diğer şairlerden ayırmamızı kolaylaştırmıştır. Rahmî, dîvânındaki kaside ve tarihlerinde Ali Paşa, II. Mahmud, III. Selim, III. Osman, Şeyhülislâm Es'ad Efendi gibi önemli şahsiyetlere yer vermiştir. “Abdurrahim Rahmî, Erzurum'da doğup yetişmiş sonra da İstanbul'da çeşitli medreselerde ilmî faaliyetlerine devam etmiştir. Daha ziyade çeviri çalışmalarıyla uğraşmış olan Rahmî, tercümelerini dilden dile aktarma şeklinde değil de kendi bilgi ve tecrübelerinden hareketle yeniden yorumlayarak oluşturmuştur. Rahmî ilmî kişiliğinin yanına şairlik özelliğini de katarak mürettep bir dîvân vücuda getirmiş olup, diğer dîvân şairlerinde görmediğimiz bir şekilde bu dîvânı içeriğine göre kategorize ederek iki ayrı dîvân şeklinde oluşturmuştur.” (Erkal, 2015, s.10)

1. Erzurumlu Rahmî

1.2. Hayatı

“Asıl ismi Abdurrahim Rahmî'dir. Babasının ismi Mustafa olan Rahmî'nin hayatıyla ilgili olarak tezkirelerde oldukça az bilgi bulunmaktadır. Bu bilgilere göre Rahmî'nin doğum tarihi bilinmemekle beraber Erzurum'da dünyaya gelmiş ve çocukluğundan itibaren iyi bir tahsil gördükten sonra İstanbul'a giderek burada çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. Rahmî müellif hattı dîvânının tertibine düşürmüş olduğu tarihi göz önünde bulundurursak:

Kim bu dîvâna nazar itdi ise ey Rahmî

Didi tārîhîni bu na't-ı şerîf-i Ahmed (1170/1754)

H.1135 ile 1145 yılları arasında doğmuş olabileceğini ve ölüm tarihinden hareketle de 80 yılı aşkın bir ömür yaşadığını tahmin etmekteyiz.” (Erkal, 2015, s. 9)Yalnız burada düşürülen tarih, Rahmî'nin iki bölümden oluşan dîvânının ilk kısmı için geçerlidir.

“Rahmî'nin eserleri üzerine yaptığımız incelemeler sonucunda onun Medrese tahsilinden sonra Erzurum'da ilmî çalışmalarını bir süre sürdürdüğü, bu çalışmalarının yanında bazı önemli eserlerini de istinsah ettiği, bu eserlerin istinsah kayıtlarından anlaşılmaktadır. İstinsah ettiği eserler arasında Mustafa el-Hadimî'nin (ö.1175/1762) *Mecâmî'ü'n-Nesâ'ih* ve el-Vânî'nin *Keşfü'l-Metâlib* gibi eserleri de bulunmaktadır. Hadimî'nin eserini 1190'da Erzurum'da istinsah eden Rahmî tahminen bu yıllardan sonra İstanbul'a gitmiştir. Rahmî, İstanbul'un çeşitli medreselerinde müderrislik yaptı. Bundan dolayı halk arasında 'Hoca Rahmî' olarak anılmaya başladı. Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'in babasına hocalık yapan Rahmî 1223/1808'de İstanbul'da vefat etti.” (Çiftçi, 2017, s.167)

Kendisi ile ilgili bir beyitinde şu şekilde bilgi vermektedir:

Muht-i mekremet Abdurrahîm Mollâ kim

Kemâle vaqtini şarfile zâhir oldı âsârı

beytinden hareketle molla ve cömertlik sahibi bir aileye mensup olduğunu, ayrıca eserini de yaşlılık yıllarında tamamladığını düşünebiliriz.

Fatin'in aktardığına göre Şeyhülislâm Ârif Hikmet, şairin vefatına “Hâce Rahmî eyledi dehre vedâ” (1223) tarihini düşürdü. Aynı eserde Fatin, “Şeyhülislâm Ârif Hikmet Begefendi nazm u inşâd buyurmuşlardır. Mütercim mûmâ-ileyhin bâlâda muharrer târîh mısraından başka eş'ârına dest-res olunamamıştır.” (Çiftçi, 2017, s.167)

Verilen bu bilgidен de anlayacağımız üzere bahsi geçen “*Suyun buldu bu çeşme cûd-ı İbrâhim Paşa'dan*” mısraından başka elde bir şiirinin olmadığı bildirilir. Ayrıca III. Selim döneminin önemli ulemalarından olduğu ve tercüme işiyle uğraştığı bilgilerine ulaşmış oluyoruz.

Ârif Hikmet Tezkiresi'nde Rahmî hakkında çok az bilgi bulunmaktadır: “*Abdurrahim Erzen-i Rûmîdir. Vefatı (1223)* (Çınarcı, 2007, s.59) Oysa Fatin, Ârif Hikmet'in, Abdurrahim Rahmî hakkında daha detaylı bilgi verdiğini belirtmektedir.

1.3. Edebî Şahsiyeti ve Sanatı

Abdurrahim Rahmî şairliği yanında ilmi kişiliği ve çok yönlü özelliği ile ön plana çıkan şairlerden biridir. İyi bir eğitim almış olan Rahmî, ilmini İstanbul'daki medreselerde müderris olabilecek seviyede ilerletmiş ve bu alanda da eserler vücuda getirmiştir. İlmî kişiliğinin yanına müstensihliği de eklemiş olan Rahmî, daha ziyade Arapça olan bazı eserleri tercüme ederek Türk ilim hayatına kazandırmıştır. Bu eserler arasında, yukarıda bahsettiğimiz Mustafa el-Hadimî'nin (ö.1175/1762) *Mecâmi'ü'n-Nesâ'ih* ve el-Vânî'nin *Keşfü'l-Metâlib* gibi eserleri bulunmaktadır.

Rahmî'nin bir diğer özelliği ise tercüme faaliyetleridir. Bu tercümele içinde tespit edebildiklerimiz ise; Abdulkâdir el-Cürçânî'nin *Avâmîl* ve Mevlanâ Kâsım-ı Hânî'nin *Seyr ü Sülûk İlel Mülkü'l-Mülûk* isimli eserleridir.

18. yy. şairlerinden olan, aynı zamanda medrese hocalığı, mütercimlik gibi görevlerde bulunan Erzurumlu Rahmî hakkında tezkirelerde çok detaylı bilgi bulunamamıştır. Hatta bazı tezkirelerde “Elde bir tarih örneğinden başka şiiri yoktur.” şeklinde kayıtlıdır. (Çiftçi, 2017, s.164)

Oysa onun neredeyse iki farklı dîvân meydana getirecek hacimde şiirleri vardır. Şiirleri genelde dinî içerikli na't, münâcât, ilâhî şeklinde olsa da tasavvufî tarzda şiirlerine de rastlanmıştır. Tarih nazım şekilleri konusunda oldukça başarılı olan şair, bu nazım şeklini sıkça kullanmıştır. Na't-ı şerîf şeklinde oluşturduğu dîvânda, gazeller dahi dinî içerikli olup alışılmışın dışında bir tarz benimsenmiştir. Şair asıl hünerini *Dîvân-ı Rahmî* bölümünde göstermiştir. Klasik bir dîvân tertip hususiyetlerine dikkat eden şair burada da kasideler, gazeller, kıt'alar yazmıştır. Bu kısımda kadim edebiyatın hususiyetlerini de görmekteyiz. Rahmî'nin de içinde bulunduğu devrin sanatsal yeniliklerini, geleneğin artık klişeleşmiş tarzından çıkarak yeni bir tarz benimsediğini görmekteyiz. Gazellerinin yukarıda bahsettiğimiz içerikte oluşu, na't-ı şerîf şeklinde dîvân oluşturması, dönemin etkisiyle “lâle” redifli kasidelerin yazılmaya başlanması, nazirelerin artması gibi hususlar bu dönem edebiyatında, Rahmî'de görülen sıra dışı bir durumdur.

Kendi şiiri hakkında hükümlerine baktığımız zaman, şairin yine klâsik kasidelerin dışında bir yol çizerek hemşehrisi Erzurumlu Nef'î gibi, kasideye başlamadan kendini uzunca anlatma yolunu tercih ettiğini görmekteyiz. “Nef'î de bu dönemin (17.yy) en tanınmış siması ve divan edebiyatının zirve şairlerindendir. Çığır açıcı hususiyetleri ile bahsi geçen çağdaşlarından daha farklı bir ilgiye mazhar olmuştur. Sabrî, Edirneli Ali ve Fehim gibi döneminin birçok şairi onu üstat kabul ederek birçok şiirini tanzir etmişlerdir. Kendisinden sonra gelen Nedim, Şeyh Galip ve Keçecizâde İzzet Molla gibi büyük şairler kendi şiirlerinin güzelliğini Nef'î'nin şiiri ile kıyas ederek onu

yüceltmişlerdir.”(Çalışkan, 2014) Rahmî de mezkûr şairler gibi sonraki yüzyıl da olsa Nef’î’ye özenmiştir ve onun gibi kendisini özgüvenle anlattığı beyitlere sıkça rastlanmaktadır.

Aşağıda vereceğimiz bir kasideden alınan beyitlere bakıldığında Hızır kabiliyetiyle şiire âb-ı hayat verdiği, Hz. İsa gibi mânâya ruh verip hayat verdiği, şairlerinin adeta şeker kamışından beslenen papağan gibi tatlı olduğu vs. hünerlerinden bahsettiğini görmekteyiz.

Hızır-ı tab ‘ım kalem-i nazma virüp âb-ı hayât

Naḥl-ı ma ‘nāyı pür etdi yine feyz-i mir ‘ât

DİM-i nuḥkumu pür-neş’e idüp feyz-i Hudâ

Mihr-i nazmında zuhûr itdi mezâmîn-i benât

Demi-i enfâs ile ‘İsî gibi hâdim-i câri

Rûḥ-ı ma ‘nāya ḥasen-i lafz u sūḥan ‘ayn-ı hayât

Cūşa geldikçe olur kaṭre-i hâdim-i deryâ

Gevher-i nazm-ı terim lü ‘lü-i feyz-i reşehât

Tûṭi-i efsah-ı gülzârı- füyüzât-ı hâdim

Lezzet-i gül-şeker-i nazm-ı terim kand-ı nebât

Hâme gül gibi olup şâh-ı lafzı güyâ

Çâşni-i nazma ḥalâvet idüverir lezzât

Dâver-i nuḥkum olup mülk-i hayâli nâzım

Eyledi dehre Sikender gibi ‘arz-ı dârât

Safḥa-i sū ‘um o mir ‘ât-ı şafâdır her rûz

Kilk-i endişem olur ma ‘nā-yı ervâḥa şıfât (Erkal, 2015)

1.4. Eserleri

I. Dîvân

Şairin *Dîvân*’ı üzerine ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bilgi verilecektir.

II. Refik-ı Tarîk

“Tasavvufî bir eserdir. Mevlanâ Kâsım-ı Hânî'nin *Seyr ü Sülûk İlel Mülkü'l-Mülûk* isimli risalesinin tercümesidir. Eser tasavvufta seyr ü sülûk merhalelerini anlatır.

“Rahmî'nin bildirdiğine göre eser genel olarak ‘tezkiye-i nefis ve tasfiye-i kalb’ için yazılmıştır. Eser, mukaddime, on bab (bölüm) ve bir hâtimedden oluşur. Mukaddime bölümünde eserde geçen önemli tasavvufî kavramların anlamları açıklanmıştır. Birinci bab; dünyanın zevkini yermek ve hakikî lezzetleri açıklamak içindir. İkinci bab; tarikatın seyr-i sülûk usulleri hakkındadır. Üçüncü babda Allah ile kul arasındaki hicâbın kaldırılması zikrolunmuştur. Dördüncü bab; nefis-i emmâre, seyr-i âlem, mahal ve hâl gibi konulardan bahseder. Beşinci bab; nefis-i mülhime, yedinci bab; nefis-i mutma'ine, sekizinci bab; nefis-i râziyye, dokuzuncu bab nefis-i marziyye hakkındadır. Onuncu bab; nefis-i kâmile ve kurb-i ubûdiyyet hakkındadır. Hâtimede mürşid ve ahvâli ve buna benzer konular anlatılmıştır.

“Eserin dört yazma nüshası tespit edilmiştir:

1. İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu No:34 Ae Şeriyye 872 (Eser burada yanlış olarak 'refit-i tarih' şeklinde okunmuş ve böyle kayıt altına almıştır),

2. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları No: m Tasavvufî Türkî 14, Kahire-Mısır.

3. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, No:297.7 Barkod: NEKTY10518, istisah tarihi h.1196; 83 varak.

4. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, No: 297.7, Barkod: NEKTY012548, istisah tarihi h.1250; 49 varak.” (Erkal, 2015, s.13)

III. Avâmil-i Âfika

“Manzum tercüme bir eserdir. Arapçada kelime sonlarının okunuşuna tesir eden hususları anlatan Abdulkâdir el-Cürçânî'nin eserinin tercümesidir. Bir nüshası tespit edilmiştir. Eser, *Avâmil Tercüme Manzumesi* adıyla İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. 492.7’de kayıtlıdır.

“Bu eserde özel işaret ve simgeler olduğu için eserin ilk bölümü çalışmanın sonunda tıpkıbasım olarak verilmiştir. Aynı kütüphanede bulunan ve yine *Avâmil*'in tercümesi olan *Mecma'ü'l-Emsal* isimli eser Abdurrahim Rahmî'ye ithâfen ‘Yâdigâr-ı Rahmî’ alt başlığıyla kayda geçmiştir. Eser, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. 491.5’de kayıtlıdır.” (Erkal, 2015, s.14)

IV. İnşâ-yı Mergûb

“Rahmî'nin mektuplarından oluşan bir eserdir. Tek bir nüshasına rastlanmıştır:

İnşâ-yı Mergûb, Rahmî Abd er-Rahîm b. Mustafâ Erzurumî (öl. 1223/1808), Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Edebi Türkî 370, Kahire-Mısır, 35 varak.” (Erkal, 2015, s.14)

2. Dîvân

2.1. Dîvân'ın Şekil Hususiyetleri

“*Rahmî, Dîvân*'ı yukarıda da belirttiğimiz gibi iki ayrı dîvân şeklinde tertip etmiştir. Bu tertibe göre Dîvân'ın birinci kısmı *Dîvân-ı Na 't-ı Şerîf*, ikinci kısmı ise *Dîvân-ı Rahmî* şeklindedir.

“*Dîvân-ı Na 't-ı Şerîf* de kaside, gazel, ilâhî ve mukatta'ât nazım şekilleriyle yazılmış na'tlara yer verilmiştir. Buna göre Dîvân; 37 kaside, 25 gazel, 4 ilâhî ve kıt'alardan oluşmaktadır. Kıt'alar da *Mukatta'ât-ı Tevhîd-i Bâri* ve *Mukatta'ât-ı Na 't-ı Şerîf* olarak iki ayrı başlık halinde verilmiştir. Her bir nazım şeklinde şiirler alfabetik olarak bir dîvân tertibinde yazılmış ve başlıklandırılmıştır.

“*Divân-ı Rahmî* ise 22 kaside, 148 gazel, 40’tan fazla tarih, 3 mesnevî ve mukatta‘âtan oluşmaktadır. Kasideler başlıksız olup alfabetik olarak tertip edilmemiştir. Bu dîvândaki kasidelerin teşbîb bölümleri ağırlıklı olarak ‘Bahariyye’ konuludur. Bunun yanında, ‘*İydiyye, Ramazâniyye* nazım türü ile kaleme alınmış kasideler mevcuttur. Kasidelerde methedilen kişilere baktığımız zaman II. Mahmud, Ali Paşa, Şeyhülislâm Fâzıl ve Şeyhülislam Es‘ad Efendi ön plana çıkmaktadır.

“Gazeller alfabetik olarak dîvân tertibine göre verilmiştir. Rahmî’nin *Dîvân*’ında dikkat çeken önemli husus, hatırı sayılır derecede tarih manzumesine yer vermiş olmasıdır. Bu tarihlerde klasik tarih düşürmenin yanında sanatlı (mu‘cem, mühmel, düâtâ, musanna‘ tarih vb.) tarih manzumeleri de yer almaktadır.” (Erkal, 2015, s.10-11)

Müellifin kimi zaman dîvânın bazı sayfalarını boş bıraktığına ve kimi zaman da düzeltmeler yaptığına şahit oluyoruz. Ayrıca eserde derkenar bölümlerine sonradan şiirler eklendiğini düşünmekteyiz. Dîvânın başında müellif hattı olduğu belirtilmektedir. Üzerinde yapılan düzeltmeler ve eklemeler, dizeler üzerindeki düzeltme çizgileri, bu eserin müellif hattı olduğunu destekler niteliktedir.

Dîvânda boş bırakılan varaklar şunlardır:

30b, 31a, 33b, 34a, 41b, 42a, 44a, 52a, 53a, 54a, 54b, 55a, 74a, 74b, 75a, 95a, 119b, 120a, 120b, 123b, 125a, 125b, 126a, 126b, 129a, 129b, 130a, 130b ve 133b’dir.

Çizilmiş, düzeltme yapılmış varaklar ise; 49b, 51b, 81b, 93b’dir.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde *Rahmî Dîvânı*’nın üç dîvân nüshasının kayıtlı olduğunu tespit ettik. Ancak bunlardan sadece elimizde müellif hattı olan Berlin nüshası gerçeği yansıtmaktadır. Diğerleri Rahmî mahlasının fazlalığından kaynaklı bir karışıklıktan dolayı yanlışlıkla Erzurumlu Rahmî diye kaydedilmiştir. Kaynaklarda geçen nüshalar şunlardır:

a. *Kitâbhâne-i Umûmî-i Hz. Âyetullâh Necefî Maraşî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. 4008/2, 85 varak, Kum-İran.*” (Erkal, 2015, s.11)

b. Bu nüsha ile ilgili yaptığımız araştırmalar sonucunda nüshanın Kırmılı Rahmî’ye ait olduğu tespit edilmiştir.

c. *Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. 8676, 102 varak, Kâhire-Mısır.*” (Erkal, 2015, s.11)

d. *Almanya Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları nr. Ms.or.fol.3318 Staatsbibliothek, Berlin.*” Bizim incelediğimiz ve örnek şiirlerini seçtiğimiz bu nüsha müellif hattı nüsha olup 132 varaktır. Bu nüshaya düşülen tarih 1170 ve 1171’dir. (Erkal, 2015, s.11)

e. Türkiye’de olduğu düşünülen *Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmalar nr. 508/2*’de Erzurumlu Rahmî adına kayıtlı *Mecmû‘â-i Eş‘âr* isimli yazma muhtasar *Dîvân*’ın incelemelerimiz neticesinde Erzurumlu Rahmî’ye ait olmadığı tespit edilmiştir. Söz konusu eserin Kırmılı Rahmî’ye ait olduğu anlaşılmıştır.

Seyret o mâhî mihr ü felek söyledim saña

Ĥüsni-i perile reşk-i melek söyledim saña

matlı ilk gazel *Fatin Tezkiresi*’nde yukarıda bahsettiğimiz Kırmılı Rahmî adına kayıtlıdır. Bahsi geçen kütüphaneden bizzat tedarik ederek yaptığımız araştırmalar sonucunda bu eserin elimizdeki müellif hattı dîvânla benzerliği yoktur, içinde geçen şiirlerin hiçbirisi dîvânda geçmemektedir.

2.2. Dîvân'ın Muhteva Hususiyetleri

Daha önce belirttiğimiz üzere Rahmî, dîvânını oluştururken farklı bir yol gözetmiştir. Muhteva ve şekil özellikleri açısından dîvân adeta iki farklı dîvân gibi görünmektedir. İlk bölüm na‘t, münâcât, kıt‘a, gazel, bir adet beyit ve ilâhî gibi nazım şekillerinden oluşmaktadır. Şair bu bölümün sonunda dîvânının bitiş tarihini ifade eden “Tarih” ve “Na‘t-ı Şerîf” nazım türleri altında manzumeler kaleme almıştır. Na‘t-ı Şerîf’in bitiş tarihi şairin düştüğü tarihe göre şu şekildedir:

Çün müyesser oldu itmâm-ı nu‘ût-ı Muştafâ

‘Arz idüp ol hâzrete sür pâye-rû-yı esvedî

Rahmiyâ bu mışra‘-ı bâlâyı tahrîr eyle kim

Cem‘iniñ târihidir na‘t-ı şerîf-i Aḥmedî (1171/1757)¹

İlk bölümde kadim edebiyatın bir usulü olan, besmele, hamdele, salvele ile başlayan na‘t, tevhid ve diğer peygamberlerden, dört halifeden bahseden uzun bir manzume yer almaktadır. Bu bölümde şiirler kendi arasında alfabetik bir sıra gözetilerek sıralanmıştır. Nazım şekilleri farklı olsa da muhteva olarak dinî konular işlenmiştir. Ayrıca na‘t-ı şerîflerin fazlaca işlenmesi, tevhidlerin bulunduğu kısımda dinî konularda gazellerin yer alması diğer dîvân şairlerinden farklı bir yol izlediğini göstermektedir. Bu bölümde geçen ilk gazelden alınan aşağıdaki beyit, şairin bu dîvânı mürettep olarak oluşturmakta olduğuna işaret etmektedir:

Âcizâne vasf-ı zâtınla gazel tarḥ eyleyüp

İtdi dil tertib-i dîvâne efendim ibtidâ²

Divân-ı Rahmî olarak adlandırılan ikinci bölüm ise gazel ve mukatta‘ât gibi nazım şekillerinden müteşekkildir.³ Şiirlerde diğer dîvân şairlerinde de rastladığımız sıkça tekrar eden redifler söz konusudur. *Bana, bâis, sana, peydâ, âşinâ, hep, şeb, olmadan, olsun, olmaz mı, olmaz, olmuşsunuz, olur gider, olur, yazsınlar, söyler, eyler, ister, çekdim, gördüm, n’olduğun görsün, muhabbet* gibi sık tekrar eden redifler olsa da şairler tarafından az tekrar edilen *parlar geçer, müselles* gibi rediflere de rastladık. Genellikle her harften gazel ve kaside yazılmış olsa da bazı harflerle sadece nazire yazılmıştır.

Ayrıca şair bir gazelinde Mevlânâ sevgisini işlemektedir. Bu da şairin aynı zamanda Mevlevî olabileceğini düşündürmektedir. Şairin mevzubahis şiirinin matla ve makta kısımlarını aşağıya alıyoruz:

Efser-i şâh-ı velâyetdür külâh-ı Mevlevî

Ziver-i tâc-ı kerâmetdür külâh-ı Mevlevî

‘Aşk-ı Mevlânâ ile dilbeste eyler Rahmiyâ

Dilber-i ser-püş-ı nahvetdür külâh-ı Mevlevî⁴

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî hem düşünce sistemi hem de eserleriyle Türk edebiyatına büyük katkı ve tesirlerde bulunmuştur. Haluk Gökalp, *Eski Türk Edebiyatında Mevlânâ ve Mevlânâ*

¹ Rahmî Dîvânı vr. 50b

² Rahmî Dîvânı vr. 34b

³Erzurumlu Rahmî Dîvânı tarafımızca doktora tezi olarak çalışılmakta olup ilerleyen zamanlarda daha detaylı bilgi verilerek “Erzurumlu Rahmî Dîvânı (İnceleme– Metin)” adıyla yayımlanacaktır.

⁴Erzurumlu Rahmî Dîvânı, vr. 118a

Methiyeleri adlı kitabında Mevlânâ methiyesi yazan şairlerin büyük bölümünün Mevlevî olduğunu ve bu methiyelerin diğer nazım şekilleri de tercih edilmekle birlikte daha çok kaside tarzında yazıldığını ve methiyelerin tespit ettikleri örneklerde 6 beyitten 61 beyite kadar çıkabildiğini (Gökalp, 2009, s.35) beyan etmiştir.

Rahmî çağdaşı olan Şeyhülislâm Es‘ad Efendi’ye kasideler yazar. “Siyasî ve sosyal alanda meydana gelen her türlü değişim, bir şekilde edebî hayata yansımakta, şairlerin mizaçlarının da etkisiyle sanat anlayışlarına yön vermektedir.”(Sungurhan, 2011) 18.yy’da Lâle devrinin etkilerini şâirin sanatına da etkilemesi gayet tabiidir. Dönem itibariyle “lale” redifli şiirlerin yaygınlaştığı görülmektedir. Kendisi gibi “lale” redifli kaside yazarlardan birisi de Es‘ad Efendi’dir. Bu benzerlik gerek dönem gerekse şair ile Şeyhülislâm arasındaki yakınlığa bağlanabilir. 18. yy.da “Kasidelerde, özellikle cemreviye, nevrûziye, temmûziye, bayrâmiye vb. türlere ait örneklerde lâle ve lâlezârlar, bahçe tasvirlerinin yapıldığı bölümlerde, mevsim ve tabiat anlatmalarında zengin anlam ilişkileriyle verilir. Bahâriyye konulu kasidelerinin özellikle teşbib bölümlerinde lâle, bir bitki ve süsleme unsuru olarak türün kelime dağarcığı ve çağrışım dünyasının vazgeçilmez parçalarından biridir.”(Akkuş, 2006, s.18) XVII. yüzyıldan sonra lâlezârların tasvir edildiği, özellikle lâle çeşitleri üzerine yazılmış örneklerle daha fazla karşılaşılr. 1726 senesinde başlayan ilkbahar ramazanları nedeniyle takip eden yıllarda kaleme alınan ramazâniyyelerde ve Lâle Devri’nin son senelerinde bahara tesadüf eden bayram nedeniyle yazılan bahâriyye teşbibli iydiyelerde de lâle zengin bir anlatı malzemesi oluşturmuştur.(Altınay, 1932, s.57)

Rahmî Dîvânı’nda geçen kırkar beyitlik iki kasidenin matla beyitleri şu şekildedir:

Açılıp hazz-ı bahâr ile serâser lâle
*Eyledi gülşeni pür zîb mücevher lâle*⁵

Görünüp feyz-i bahâr ile serâser lâle
*Virdi iklim-i çemene şahın-zîver lâle*⁶

Rahmî Dîvânı’nda 69 beyitlik bir de mi‘râciyye mevcuttur. Rahmî’nin; Sâmî, Sa‘îd, Fuzûlî gibi birkaç şaire nazire yaptığı ve bir şairin na‘tını tahmis ettiği de görülür.

2.2.1. Rahmî Dîvânı’nda adı geçen şairler:

Birçok şairde gördüğümüz kendinden önceki şairlere nazire yazma geleneği Rahmî’de de görülmektedir. *Fennî, Sâmî, Esad Efendi, Fuzulî* gibi şairlerin bazı şiirlerini tanzir etmiştir. Bu nazirelerde şairleri, sanatsal kimliğinden dolayı övmüştür ve onları kendine örnek almak istemiştir.

2.2.2. Dinî şahsiyetler:

Başta Hz. Muhammed (S.A.V) olmak üzere Hz. İsa, Hz. Musa, Hz. Davud, Hz. Yâkub, Hz. İdris, Hz. Yüşâ’, Hz. Süleyman, Hz. Nuh, Hz. İshak, Hz. Lut gibi birçok peygamber ismi Rahmî Dîvânı’nda geçmektedir.⁷

2.2.3. Mitolojik unsur ve şahsiyetler:

Behram, Hızır, İskender, Hüma, Bedehşan, Hüsrev gibi özellikle Şehnâme’de geçen karakterlerin sıkça kullanıldığı göze çarpmaktadır.

⁵ Rahmî Dîvânı vr. 57a

⁶ Rahmî Dîvânı vr. 60b

⁷ Rahmî Dîvânı vr. 1b-2a

2.2.4. Tarihî şahsiyetler:

“Osmanlı toplumunda ve klâsik edebiyatımızda divan şairlerinin, padişaha kaside sunarak onlardan makam-mansıb beklemesi, himayesi altına girme isteği veya padişahın sempatisini kazanıp ondan yardım ve ihsan beklemesi meşhur bir gelenektir.”(Yıldırım, 2014)

Celâleddin-i Rûmî, II. Mahmud, III. Selim, Sarı Beğ, Ali Paşa, Şeyhülislam Esad Efendi, III. Osman gibi şahsiyetlere gerek kaside ve tarih yazarak gerekse şiirlerinde sevgisini belirtmek maksadıyla Rahmî Dîvânı’nda bu kişilerin adı zikredilmiştir.

2.2.5. İktibaslar:

Mefhar-ı âlem, bihamdillah, Resulallah, Kenz, Esselatüvesselam, aleyhi’selavat, levlâk, ednâ, Kevser, Lâ emruk, İsrâ, nûrî mübin, nûr ı basar (Nûrun alâ nur), arş u kürs, Allahuekber, Yesrib, Küntü kenzen, kenzü lâ yenfâ, Cennetü’l me’va, kurretü’l ayn, tehiyyât gibi birçok iktibas yapılmıştır. Bu durum yazdığı nâ’t, münâcât gibi türlerin fazla oluşuna bağlanabilir. Şairin özellikle kasidelerinde göze çarpan bu iktibasları çoğunlukla lâfzen yaptığına şahitlik ediyoruz.

2.2.6. Tasavvufi kavramlar:

Mâsivâ, Sâlik, kesret, mahv-ı vücud, ezel, terk-i alayık, sâlik-i râh, bahş-ı sâlik gibi birçok tasavvufî terimî şair dîvânında kullanmıştır. Tasavvufî ifadelerin çokluğu ve Mevlânâ’ya yazdığı şiir, kendisinin Mevlevî olabileceği kanaatini güçlendirmektedir.

2.2.7. Kullanılan deyim ve atasözleri:

Edebiyatımızın yazılı ilk belgeleri sayılan Orhun Yazıtları’ndan itibaren günümüze kadar gelişerek, zenginleşerek ulaşan, sav, mesel, darbimesel, tabir diye adlandırılan atasözü ve deyimler, dilimizin millî kültürümüzün temel taşlarıdır. Sayıları on binleri aşan atasözleri ve deyimler, birçok araştırmacı tarafından derlenmiş, konuyla ilgili yüzlerce araştırma yapılmış, kitap ve makale yayımlanmıştır.(Elmas Öztürk, 1997) Dîvân şairleri, şiirlerinde söyleyiş gücünü ve güzelliğini arttırmak amacıyla pek çok atasözü ve deyim kullanmışlardır. Rahmî Dîvânı’nda da, atasözü ve deyim özelliğinde birçok ifade bulunmaktadır. Rahmî, bazen vezne uydurmak niyetiyle atasözleri ve deyimlerdeki kelimelerde değişiklik yapmış bazen de yerlerini değiştirmiştir.

Kullandığı atasözü ve deyimlerde bazen Türkçe kelimeler yerlerini Arapça ve Farsça kelimelere bırakmıştır. Örneğin; “*Kulağına küpe olmak*” deyimini “*Gûşuna mengûş olmak*” şeklinde Farsça şekilde ifade ederek vezne uydurma problemini aşmayı bilmiştir. Kullanılan deyimlerden bazıları şunlardır:

Rağbet-i sâkit olmak, vaslın ahır harman olmak, bazar açmak, miyancılık etmek, dâmen tutmak, şah-baz açmak, gûşuna mengûş olmak (kulağına küpe olmak)

2.2.8. Şairin sanatı ve üslûbuyla ilgili kullandığı ifadeler:

Kilk-i endişe, Safha-i su’um, dâver-i nutkum, çâşni-nazmım, mânâ-yı ruh, selâset- i eşâr (sanatlı şiir), meyve-i nazm-ı abdâr gibi ifadeler, şiirini övmek için kullandığı bazı ifadelerdir.

2.2.9. Şairin kendini anlattığı ifadeler:

Rahmî-i rû siyeh, derviş Rahmî, Koca sersem gibi ifadelerin kullanıldığı görülmektedir.

3. *Rahm i Dîvânı*'ndan Örnek Manzumeler

Dîvân-ı Na't-ı Şerîf'ten;

Mukatta'ât

1

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

Fikr idince ƙahrını yâ rabbi cismim maħv olur

Baňa nisbet görünür her zerre şîr-i ner gibi

Leb-i baħr-ı rahmetiň dilde olunca cilveger

Görinür arz u semâ bir duzah- ı aħķer gibi⁸

2

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

'Āşıkam 'aşık ezelden yâ Resûlallâh saňa

Şâdıkam şâdık ezelden yâ Resûlallâh saňa

Āteş-i 'aşkıñla süzân eylemiş cismim Hudâ

Yanıķam yanıķ ezelden yâ Resûlallâh saňa⁹

3

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

(*Fa 'lün*)

Şeref-i zât-ı Muħammed kim şemsden izħar

Enbiyâlar da anuñ fazl u kemâlin söyler

Ĥikmetini olıcaķ zât-ı münifi câmi'

Ĥâtem olmağı zarûr-ı aķlı işbât eyler¹⁰

⁸ Rahmî Dîvânı vr. 43b

⁹ Rahmî Dîvânı vr. 44b

¹⁰ Rahmî Dîvânı vr. 46a

4

Fe ‘ilātün Fe ‘ilātün Fe ‘ilātün Fe ‘ilün***Fā ‘ilātün Fā ‘lün***Ey řehenřāh-ı sezā-vārı-i taht-ı *levlāk*¹¹ (Yılmaz, 2013)Mazhar-ı nazm-ı bülend-efser-i *mā-erselnāk*¹²

řevkile maķdem-i mi ‘rāc-ı řerifñle seniñ

Felek-i atlas o dem rāha dōřendi bi-bāk¹³

5

Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilün

Noķta-i nün-ı nübüvvet hātıme-i mürselin

Cāmi ‘-i āyāt-ı ‘izzet muķtedā-yı mü’minin

Kıl terahhümle řefā ‘at Rahmi-i mücrim ķula

Kim Hudā zātıñ seniñ ķıldı řefi ‘u ‘l-mü’minin¹⁴

6

Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilün

Tūtı-i mu ‘ciz-nevā-yı naħl-i bāğ-ı lā-mekān

Gül-çemen-pİRā riyāz-ı ķurbgāh-ı bi-niřān

Server-i pİRāye-baħř-ı hānedān-ı enbiyā

Maħrem-i ĥalvet-serā-yı pādiřāh-ı gaybdān¹⁵

¹¹ “Levlāke levlāke le-mā halaktü’l-eflāke” Mānāsı şöyledir: “Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed), felekleri yaratmazdım.” Lafız itibariyle böyle bir kudsî hadis olmadığı ileri sürülmüştür. Ancak Hz. Muhammed’e övgü olarak yazılan na‘tların çoğunda bu söze yer verilmiştir.

¹² *Kur ‘ān-ı Kerim, Enbiyā Sûresi*, 21/107. “(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” ayetinden kısmî iktibas.

¹³ Rahmî Dîvânı vr. 48a

¹⁴ Rahmî Dîvânı vr. 48b

¹⁵ Rahmî Dîvânı vr. 48b

7

*Beyit****Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün******Fā 'lün***

Hâzret-i Hâk o dem vâşıl ide minallah

Her nefesde diyelim ez cān u dil şallü 'aleyh¹⁶

8

*Târîh****Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün***

Çün müyesser oldu itmâm-ı nu'ût-ı Muştafâ

'Arz idüp ol hâzrete sür pāye-rū-yı esvedî

Raħmiyâ bu mışra'-ı bālâyı taħrîr eyle kim

Cem 'iniñ târihidir na't-ı şerîf-i Aħmedî (1171/1757)¹⁷

DİVÂN- RAHMÎ

Gazeller

1

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

Bū-yı zülf-i yâri var berdâra şor şorma baña

Sırr-ı 'aşkı 'âşık-pür-zâra şor şorma baña

Nev-resîdem eyleme dil-dâde kânîñ pây-māl

Kâdr-i 'uşşâkı haţ-âver yâre şor şorma baña

Dâme düşmez murğ-ı şâyyyadiñ nice şayd itdügün

Âl ile gönüm alan dildâra şor şorma baña

Ger sirişkim garķ iderse n'ola cümle 'âlemi

Cüş-ı eşkim kılzüm-i zehhâra şor şorma baña

¹⁶ Rahmî Divânı vr. 50b¹⁷ Rahmî Divânı vr. 50b

Nazm-ı Fennîye murâd olmağsa pey-rev Rahmîyâ
Mu‘cize-gü hâme-i esrâra şor şorma baña¹⁸

2

Fa ‘ilâtün Fe ‘ilâtün Fe ‘ilâtün Fe ‘ilün
(Fa ‘lün)

Zülf-i dildâra şabâ yâr-ı hevâdâr mısıñ
Girih-i turesine yoğsa giriftâr mısıñ

Nedir ey gonce ‘aceb çâk-i giribâna sebep
Gül gibi sen de bir âzâr-ı dil-i hâr mısıñ

Eylediñ zülfün ile cümle cihânı müşevveş
Ey füsünkâr-ı zamân söyleye sehğâr mısıñ

Gül gül ey meh görelim rüyünü ayda bir kez
Sen de bu şehr-i melâhetde ‘aceb var mısıñ

Mest-i nâzım nedir âyâ bu nihânî âhlar
Sen daği Rahmî gibi ‘aşık-ı gam-ı hâr mısıñ¹⁹

3

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

Efser-i şâh-ı velâyetdür külâh-ı Mevlevî
Zîver-i tâc-ı kerâmetdür külâh-ı Mevlevî

Sekte-i dârü’l-‘ıyâr-ı sâlikânı kâl ider
Püte-i esrâr-ı hikmetdür külâh-ı Mevlevî

Şem‘-i bezm-ârâ-yı abdâlân-ı ‘aşka rüz u şeb
Güyyâ fânüs-ı devletdür külâh-ı Mevlevî

¹⁸ Rahmî Dîvânı vr. 95b

¹⁹ Rahmî Dîvânı vr. 110a

Cā-yı āsāyiş için şahrā-neverd ‘aşkına
 Hayme-i zertār-ı rahatdur külāh-ı Mevlevî

‘Aşk-ı Mevlānā ile dilbeste eyler Rahmîyā
 Dilber-i ser-pūş-ı naḥvetdür külāh-ı Mevlevî²⁰

Sonuç

18. yy. klasik dîvân şiiiri için bir dönüm noktası olup artık farklı bir yol çizilerek klişenin kırılmaya çalışıldığı, şarkı, murabba, muhammes, tahmis, kıt‘a, tarih, nazire nazım şekillerinin arttığı bir dönemdir. Hatta 18.yy.ın ikinci yarısı “nazire edebiyatı” olarak bile anılmaktadır. Kasidede Nef‘i, gazelde Nâbî sıkça tanzir edilen şairlerdendir. Elimizdeki bu dîvân da aslında bunu destekler niteliktedir. Bu yüzyıl, bireysel temalar dışında Lâle Devri’nin etkileri ile birlikte lâle şiiirlerinin de artmaya başladığı bir dönemdir. Rahmî’nin bu dîvânında da iki adet kırkar beyitten oluşan lâle kasidesi ve manzum bir mi‘râciyye tespit edilmiştir. Ayrıca klâsik dîvân tertibinin dışına çıkılarak oluşturulan na‘t-ı şerîfler ve ilâhî, kaside ve kıt‘alardan müteşekkil ilk dîvânı, dönemin etkisiyle yeni bir tarz denendiğine işaretler. İmparatorluğun en karışık dönemlerinden olan 18.yy.da birçok sanat ve devlet adamına şahitlik ettiğini düşündüğümüz Rahmî’nin bu dîvânı gerek edebiyat gerekse tarih çalışmalarına kaynaklık edecek türdendir. Birçok tarihi vak‘ayı kaydeden şairin, III. Selim, III. Osman, II. Mahmud gibi devlet adamları ve Şeyhülislâm Es‘ad Efendi ile ilgili yazdığı tarihler ve kasideler bizlerin daha doğru bilgilere ulaşmasını sağlayacak ve belki de var olan bilgilerimizin değişmesini sağlayacaktır. Müellif hattı olmasından dolayı daha güvenilir bir kaynak oluşu olumlu bir durum olsa da eserin başka nüshaları ile karşılaştırma şansımızın olmayışı bir sınırlılıktır. Neşir aşamasında olan bu eser, kısa zamanda transkripsiyonlu metin olarak basılıp bilim dünyasının hizmetine sunulacak olup sonrasında tahlil çalışmaları yapılacaktır.

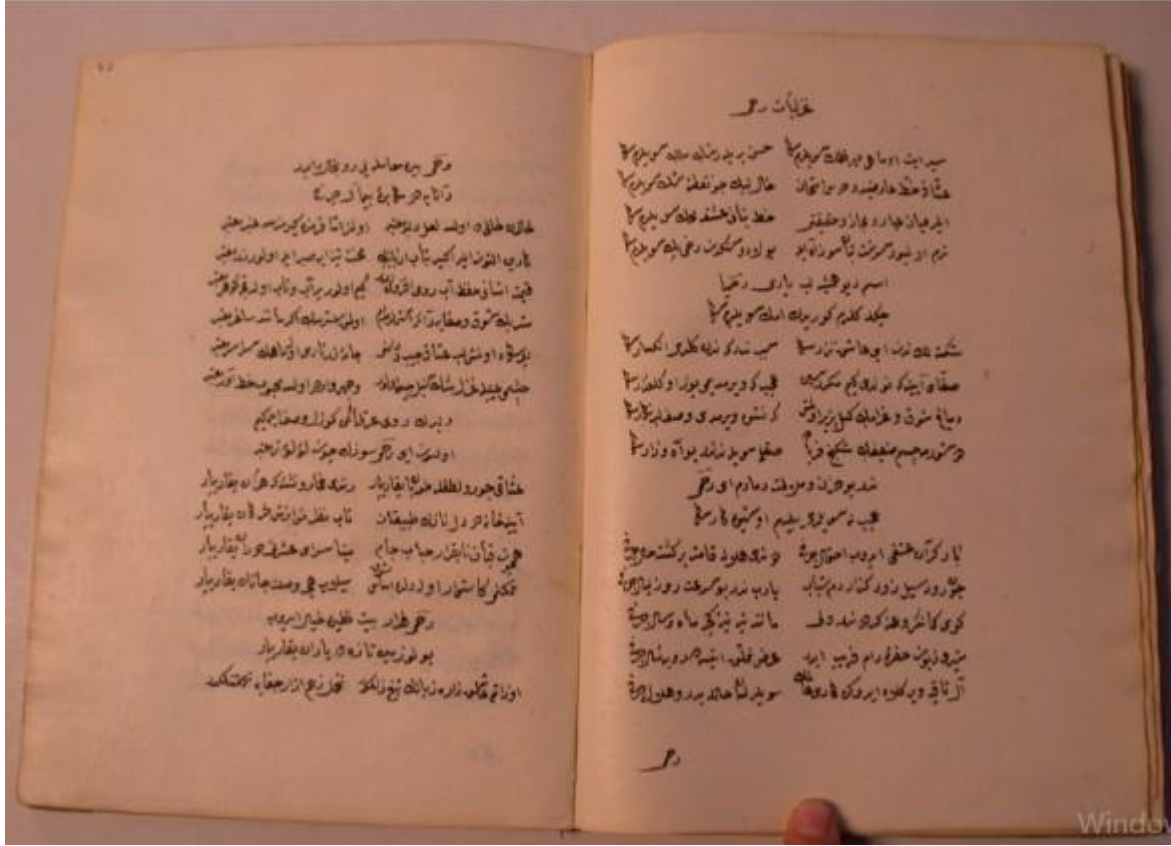
KAYNAKÇA

- Akkuş, Metin, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yay., Ankara 2006.
- Ahmet Refik (Altınay), *Lâle Devri*, Sanayiinefise Matbaası, İstanbul 1932.
- Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C.1, Matbaa-i Amire, İstanbul 1333.
- Çalışkan, Nurettin, Nef‘i Divanı ve Sihâm-ı Kazâ’nın Zihniyet, Edebîlik ve İçerik Bakımından Karşılaştırılması Ss, 397-422, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/3 Winter 2014, p.397-422, ISSN:1380-2140. www.turkishstudies.net, Doi Number:10.7827/TurkishStudies.6536 ANKARA-TURKEY
- Çınarcı, M. Nuri, *Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey’in Tezkire-i Şuarâsı*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2007.
- Çiftçi, Ömer, Fatin, Hatimetü’l-Eş’âr, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10736,metinpdf?0> (son erişim: 29.05.2017)

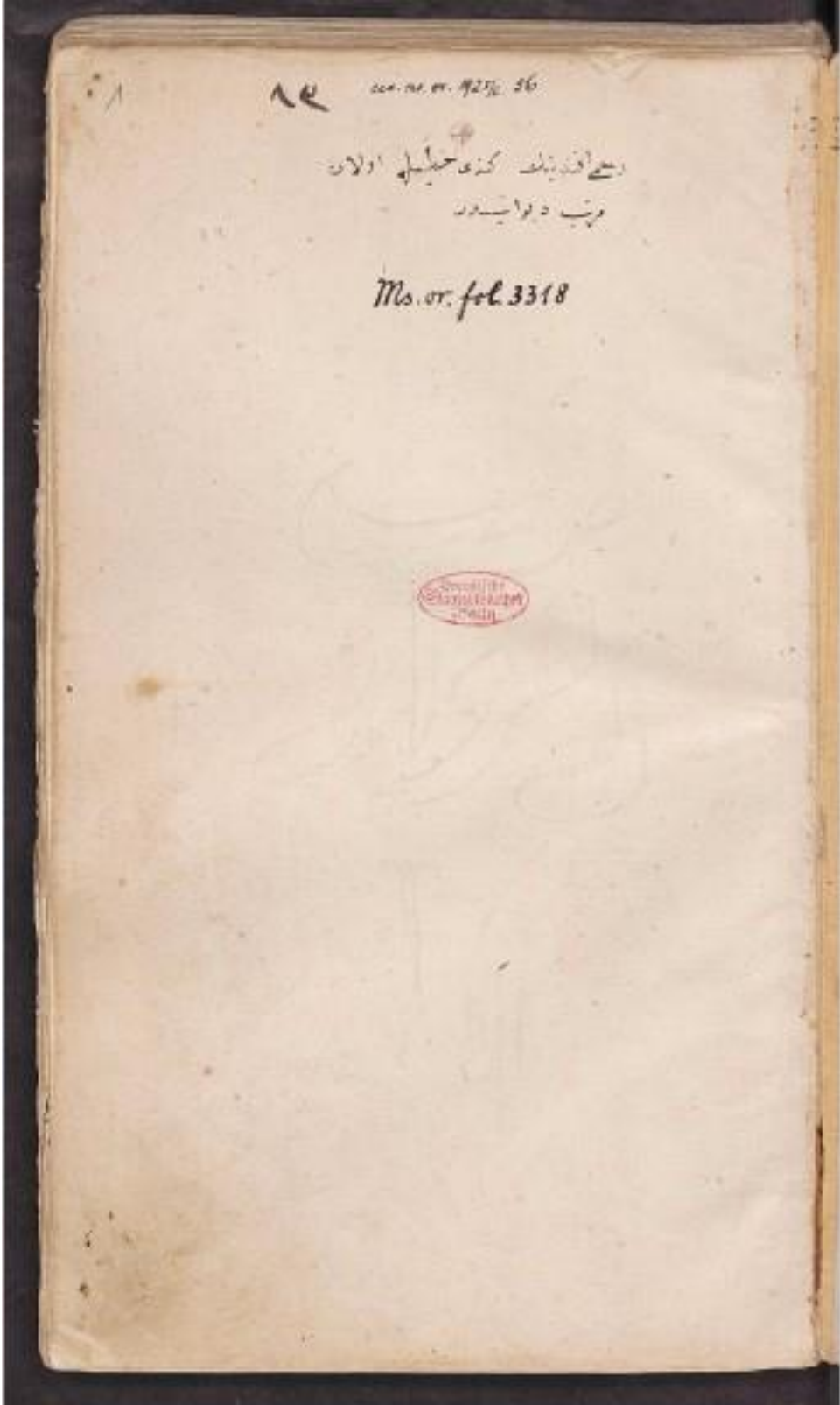
²⁰ Rahmî Dîvânı vr. 118a

- Eliçık, Muhittin, Tayyar Mahmud Paşa-yı Samsunî'nin Sâkînâmesi, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring 2015, p. 23-34 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8343> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY
- Eliçık, Muhittin, *Vak'anüvis Mehmed Emin Edib Divânı*, Çizgi Yayınevi, Konya, 2010, s.11
- Elmas Öztürk, Sevgi, *Rahmî (Kırımlı, Mustafa) Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Danışman: Kaşif Yılmaz, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Edirne 1997, I-XLV+239s.s. 74.
- Erkal, Abdulkadir, *Erzurum'un Yüzleri, Erzurumlu Abdurrahim Rahmî*, Erzurum, 2015.
- Gökalp, Haluk, *Eski Türk Edebiyatında Mevlânâ ve Mevlânâ Methiyeleri*, Kriter Yayınları, İstanbul 2009.
- Kurnaz, Cemal-Tatçı, Mustafa, Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâili (Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri)*, Tıpkıbasım 2 C., Bizim Büro Yay., Ankara 2001.
- Rahmî, Dîvân-ı Rahmî, Almanya Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları No: Ms.or.fol.3318 Staatsbibliothek, Berlin.
- Rahmî (Tarihsiz), *Mecmû'â-i Eş'âr*, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları No: 508/2 İstanbul.
- Sungurhan, Aysun, Nâbî ve Sâbit Divanı'nda Kalem, Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Cilt: 4 Sayı: 17 Volume: 4 Issue: 17 Bahar 2011 Spring 2011
- Yıldırım, İsmail Kerkükî Abdüsettâr Efendi ve Mi'râciyye'si *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/6 Spring 2014, p. 1163-1180, ISSN:1380-2140.www.turkishstudies.net, Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.6868 ANKARA-TURKEY
- Yılmaz, Mehmet, *Kültürümüzde Âyet ve Hadisler*, İstanbul: Kesit Yayınları. 2013.
- Yuvacı, Bünyamin, *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2014.

Ekler:

Kırımlı Rahmî'ye ait şiirlerin bulunduğu YKY'den ulaştığımız muhtasar şiirler.

Rahmî'nin kendisi tarafından yazıldığı belirtilen notun bulunduğu sayfa.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/15

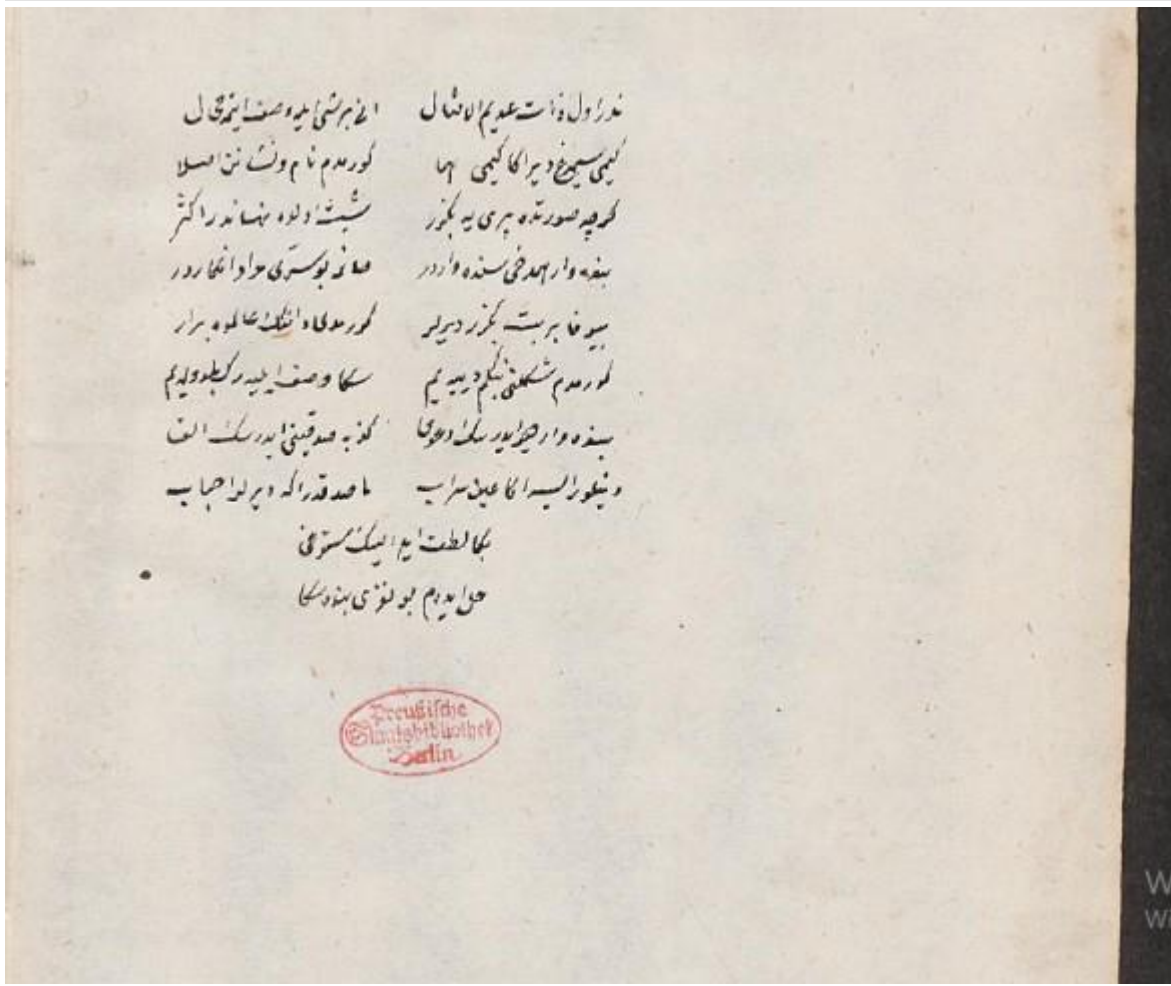

Dizelerin üzeri çizilerek düzeltme yapılmış bir varak.vr.49b

Turkish Studies

Divân'ın Son Sayfası.